IQTISODIY ISLOHOTLARNIDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNALOGIYALARNI RO‘LI

Djumaniyazov Marks Quranbaevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Maqolada raqamli to‘lovlar va moliyaviy xizmatlardan foydalanish moliyaviy inklyuzivlikni oshirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda moliyaviy operatsiyalar tezligi va samaradorligini oshirishning tashkiliy-funksional aloqalari keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *soliq ma’murchiligi, raqamli iqtisodiyot, axborotlashgan jamiyat, axborot, tarmoq, industrial jamiyat, iste’molchi, axborot maxsulotlari.*

Kirish: Zamonaviy raqamli yechimlar tezroq va samaraliroq jarayonlarni amalga oshirish, xarajatlarni kamaytirish va shaffoflikni oshirish orqali iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish salohiyatiga ega. Raqamli to‘lovlar va moliyaviy xizmatlardan foydalanish moliyaviy inklyuzivlikni oshirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda moliyaviy operatsiyalar tezligi va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bugungi kunda mamlakatimizda blokcheyn texnologiyasidan foydalanish tranzaktsiyalarda shaffoflik va xavfsizlikni yaxshilashga hamda firibgarlik va korruptsiya potentsialini kamaytirishga yordam berayotganligi xech kimga sir emas. Bundan tashqari, bulutli hisoblashdan foydalanish IT infratuzilmasi xarajatlarini kamaytirishga va ma'lumotlar va xizmatlarga kirishni yaxshilashga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar O‘zbekistonda iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish salohiyatiga ega bo‘lsa-da, hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolar ham mavjud. Asosiy muammolardan ba'zilari quyidagilardan iborat:

O‘zbekiston raqamli infratuzilma, jumladan, internetga ulanish, keng polosali tarmoqqa kirish va raqamli savodxonlik bo‘yicha hamon orqada qolmoqda.

Raqamli texnologiyalar kichik biznesga moliyadan foydalanishda yordam berishi mumkin bo‘lsa-da, O‘zbekistondagi ko‘plab kichik korxonalar hali ham moliyalashtirish imkoniyatiga ega emas, bu esa ularning raqamli yechimlarga sarmoya kiritish qobiliyatiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

O‘zbekistonda raqamli texnologiyalar keng tarqalgani sari kiberhujumlar va xavfsizlikni buzish xavfi kuchaymoqda, bu esa moliyaviy yo‘qotishlarga va biznes obro‘siga putur yetkazishi mumkin. Buning uchun esa. O‘zbekistonda raqamli texnologiyalar uchun huquqiy va me’yoriy baza hali ham rivojlanmoqda, bu esa biznes uchun noaniqlik keltirib chiqarishi va innovatsiyalarga to‘sqinlik qilishini oldini olish kerak allbata. Yangi raqamli texnologiyalarni o'zlashtirishga qarshilik bo'lishi mumkin, ayniqsa keksa avlodlar orasida yoki an'anaviy tarmoqlarda. Bu qabul qilish sur'atini sekinlashtirishi va raqamli echimlarning potentsial afzalliklariga to'sqinlik qilishi mumkin. Umuman olganda, raqamli texnologiyalar O‘zbekistonda iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish salohiyatiga ega bo‘lsa-da, bu muammolarni hal qilish va ularni qabul qilish va foydalanishni qo‘llab-quvvatlash siyosatini amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.

Xorijiy davlatlarda raqamli axborot texnologiyalari bo'yicha tadqiqot olib borgan ko'plab olimlar bor va bu erda bir nechta e'tibor qaratsak masalan:

Nikolas Karr - Karr raqamli texnologiyalarning jamiyatga ta'siri haqida ko'p yozgan amerikalik yozuvchi. Uning “Sayozlar: Internet bizning miyamizga nima qilmoqda” kitobida Internet bizning fikrlash va ma'lumotni qayta ishlash uslubimizni qanday o'zgartirayotgani muhokama qilinadi. Sherri Turkle - Turkle MIT fan va texnologiya ijtimoiy tadqiqotlar professori. U raqamli texnologiyalarning jamiyatga ta'siri, xususan, u bizning bir-birimiz va o'zimiz bilan munosabatlarimizni qanday o'zgartirayotgani haqida keng qamrovli tadqiqotlar olib bordi. Bundan tashqari, Erik Brynjolfsson va Andrew McAfee - Brynjolfsson va McAfee MIT professorlari bo'lib, ular raqamli texnologiyalarning iqtisodiyotga ta'siri haqida ko'p yozganlar. Ularning “Ikkinchi mashina davri: ajoyib texnologiyalar davrida ish, taraqqiyot va farovonlik” kitobida texnologiya yutuqlari iqtisodiyotni qanday o'zgartirayotgani va bu jamiyat uchun nimani anglatishini

muhokama qiladi. Bu olimlar raqamli axborot texnologiyalarining jamiyat hayotining turli jabhalariga ta’sirini tushunishimizga katta hissa qo‘shdilar va ularning tadqiqotlari raqamli yechimlar orqali iqtisodiy islohotlarni tezlashtirishning mumkin bo‘lgan foydalari va muammolari haqida qimmatli tushunchalar berishi mumkin. Shu bilan birga, adabiyotda raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog‘liq bir qancha qiyinchilik va muammolar, xususan, O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda qayd etilgan. Asosiy muammolardan biri raqamli texnologiyalarga kirishni cheklashi va ularning ta'sirini cheklashi mumkin bo'lgan raqamli infratuzilmaning, jumladan, keng polosali ulanishning etishmasligi. Bundan tashqari, adabiyotda raqamli texnologiyalardan foydalanish va ularga xizmat ko‘rsatishga qodir malakali ishchi kuchiga ehtiyoj, shuningdek, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishni qo‘llab-quvvatlovchi davlat siyosati va qoidalari zarurligi ta’kidlangan. Boshqa muammolar qatoriga ma’lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar, shuningdek, raqamli texnologiyalarning mavjud tengsizlik va nomutanosibliklarni, xususan, ta’lim, sog‘liqni saqlash va boshqa muhim xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kuchaytirishi mumkinligi haqidagi xavotirlar kiradi. O‘zbekiston sharoitida olimlar raqamli texnologiyalarning iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish va taraqqiyotga ko‘maklashish imkoniyatlarini qayd etdilar. Shu bilan birga, ular raqamli infratuzilmaga, jumladan, keng polosali ulanish va elektron davlat xizmatlariga, shuningdek, malakali ishchi kuchini rivojlantirish va raqamli tadbirkorlik uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishni qo‘llab-quvvatlovchi siyosatga davlat sarmoyalari zarurligini ham ta’kidladilar. Axloqiy va ijtimoiy oqibatlar: DIT bir qancha axloqiy va ijtimoiy muammolarni, jumladan, maxfiylik va xavfsizlik, algoritmik tarafkashlik va raqamli tafovutni keltirib chiqardi. O‘zbekiston sharoitida DIT bo‘yicha adabiyotlar ushbu texnologiyalarning iqtisodiy islohotlar va modernizatsiya sa’y-harakatlarini jadallashtirish imkoniyatlariga e’tibor qaratgan. Shu bilan birga, olimlar raqamli infratuzilma va ko‘nikmalarning yo‘qligi, aholi o‘rtasida raqamli savodxonlik darajasining pastligi va DITni ishlab chiqish va qabul qilishni to‘liq qo‘llab-quvvatlamaydigan tartibga solish muhiti kabi ushbu

salohiyatni ro‘yobga chiqarish yo‘lidagi bir qancha qiyinchilik va to‘siqlarni ham ta’kidladilar.Bundan tashqari, DIT ning mavjud tengsizliklarni kuchaytirishi va raqamli tafovutni, ayniqsa, shahar va qishloq joylari o'rtasida kengayishi mumkinligi haqida xavotirlar bildirildi.

Umuman olganda, DIT bo'yicha adabiyotlar ushbu texnologiyalar bilan bog'liq bo'lgan potentsial foyda va muammolarni hal qiladigan keng qamrovli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Bu raqamli infratuzilmaga sarmoya kiritish, raqamli savodxonlik va ko'nikmalarni rivojlantirishni rag'batlantirish va DITni ishlab chiqish va qabul qilishni qo'llab-quvvatlovchi me'yoriy-huquqiy bazalarni ishlab chiqish, shuningdek, shaxsiy huquqlarni himoya qilish va teng huquqli foydalanishni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Keling buni soliq organlar misolida tahlil qilsak. Hozirgi kunda soliq ma’muriyatchiligi doirasida soliqlar tuzilmasini optimallashtirish, ularni undirish, soliq hisobi va hisobotini yuritish mexanizmini takomillashtirish, soliq to‘g‘ri hisoblanishi, o‘z vaqtida va to‘liq to‘lanishi, soliq to‘lovchilarning soliq qonunchiligida belgilangan huquq va majburiyatlariga rioya etilishini nazorat qilish, soliq tushumlarini turli darajadagi byudjetlar o‘rtasida taqsimlash, natijalarni yig‘ish va tahlil qilish, soliqqa tortish jarayonining barcha ishtirokchilarining soliq munosabatlarini uyg‘unlashtirish bo‘yicha keng chora-tadbirlar amalga oshirish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Hususan, tadbirkorlik sub’ektlarining iqtisodiy faolligini qo‘llab-quvvatlash bilan birga, sohani raqamlashtirish - Elektron hisobvaraq-fakturalari bilan qamrov darajasi 100 foizga, hisobotlarni avtomatlashtirish 76 foizdan 86 foizga yetkazilganligi, “Tahlika-tahlil” AAT, “E-ijara”, “Avtokameral”, Tax.gap, “Cashback” va “Soliq” mobil ilovasi va boshqa qator dasturiy mahsullarning ishga tushirilishi soliq tushumlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Jumladan, yirik soliq to‘lovchilarga (Navoiy va Olmaliq KMK) foyda va nedra soliqlari stavkasining keskin pasaytirilganligi, amortizatsiya ajratmalari normalari – o‘rtacha 2 barobarga, bir martalik investitsiyaviy chegirma miqdori – 2 barobarga, faoliyat natijasida ko‘rilgan va kelgusi davrga o‘tkaziladigan zararlarning cheklangan miqdori joriy soliq davri soliq bazasining 60 foizidan 100 foizigacha oshirilganligiga qaramasdan,

joriy yilning yanvar-avgust oylarida byudjetga 96,9 trln so‘m tushum ta’minlanib, o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 13,7 trln so‘mga (17%) o‘sdi. Hududlarda soliq tushumlari 34 foizga o‘sdi.

Xulosa va takliflar.

Quyidagi xulosa, ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar Iqtisodiyotni jadallashtirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan zamonaviy raqamli texnologiyalar bo'yicha ishlab chiqildi:

1. Bulutli hisoblash korxonalar uchun tejamkor va kengaytiriladigan infratuzilmani taqdim etishi mumkin, bu esa ularga sezilarli investitsiyalarsiz texnologiya afzalliklaridan foydalanish imkonini beradi. Hukumatlar, shuningdek, davlat xizmatlarini yanada samaraliroq va arzonroq narxda taqdim etish uchun bulutli hisoblashlardan foydalanishlari mumkin.

2. Katta ma'lumotlar tahlili yirik ma'lumotlar to'plamini tahlil qilish va naqsh va tendentsiyalarni aniqlash orqali korxonalar va hukumatlarga yaxshiroq qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Bu ko'proq xabardor qarorlar va samaraliroq operatsiyalarga olib kelishi mumkin.

3. Sun'iy intellekt (AI) vazifalarni avtomatlashtirish va qarorlar qabul qilishni takomillashtirish orqali ko'plab sohalarda inqilob qilish imkoniyatiga ega. Hukumatlar sun'iy intellektdan sog'liqni saqlash va ta'lim kabi davlat xizmatlarini yaxshilash uchun foydalanishi mumkin, korxonalar esa undan samaradorlik va mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash uchun foydalanishi mumkin.

Adabiyotlar/Литература/Reference

1.Journal of Innovation Management jurnali tomonidan “Raqamli hukumat transformatsiyasi va davlat sektori innovatsiyasi: adabiyotlar sharhi” (Manba:https://www.researchgate.net/publication/325536337_Digital_Government_Transformation_and_Public_Sector_Innovation_A_Review_of_the_Literature)

2.Jahon banki tomonidan “Raqamli transformatsiya va iqtisodiy o'sish: global tahlil” (Manba: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29588/121193-WP-PUBLIC-Digital-transformation-and-economic-growth-global-analysis.pdf?sequence=1&isAllowed=y)